

עקב עמדן, רבי יהונתן אייבשיץ והגמ"א מווילנא ועוד, כפי שיתבאר בהמשך. ויש שתקפו דעה זו בהרופות, וכבנו, שחס ושלום לומר כך, ולדעתם - הצמצום אינו כפשוטו. ולפיכך אמרו, שלמרות הצמצום, עדיין אין סוף ממלא את העולם השמימי כמקודם בלי שום שינוי כלל. בעלי שיטה זו הם: השער השמים' לרבי אברהם איריאה (מתלמיד הר"י סרוג בקבלה⁴), השפע טל לרבי שעפסיל הורביץ, העמק המלך, ה"שומר אמונים" לרבי יוסף איריגאס והרמח"ל⁵ (עוד), כפי שיתבאר. שיטה זו, שהינה שיטת החסידות - היא חלק בלתי נפרד מהשקפתה הכללית של החסידות על אחדות השם באופן מוחלט, כך שאין דבר בעולם שחץ ממנו יתבדן, ולית אחר פניו מינה כלל.

נוסה במאמר זה לכרז בע"ה מקצת מנושא רחב ועמוק זה. ראשית נבאר את עצם המושג צמצום ונחיצותו לפי השקפת האר"י⁶: מהי המשמעות של "אור" ה"ספריי" לעולמות? שנית, שתי השיטות בהסברת מהות הצמצום אף הן צריכות ביאור רחב, א) לאלו הסבורים שהצמצום הוא כפשוטו - תמוה מאד, כיצד ניתן להעלות על הדעת שאכן יש מקום שהב"ק⁷ מסולק ממנו? ב) ועוד יש להבין, מהו ההכרח בכלל לשיטתם? ג) ולאלו הסבורים שהצמצום אינו כפשוטו גם תמוה, אם אמנם הצמצום אינו כפשוטו אז מה היעיל הצמצום כל עיקר? וכן אם האור מלא את כל הארץ - כיצד יתכן שקיימים מקומות נמאים שאסור לחשוב שם דברי תורה כמון בית הכסא וכי"כ?⁸

ולמרות שאצל רבים נחפס הנושא של צמצום כענין סתום ונעלם, נשתדל להסביר את הדברים באופן המובן כפי האפשר לאנשים לערכינו לפי הסברת תורת החסידות, גם לאלו שאין להם הבנה מוקדמת בתחומים אלו והמושגים "צמצום" ו"אור אין סוף" אינם נחירים להם כל צורכם (אך עם זאת אין לשכוח, שאכן מדובר בנושא עמוק ודק). ולצורך עמוד התורה (מאמר האחרון פ"א): אמנם על מרן המשנה חסידים עליו נאמר אליו תשמעו. ובש"ת דברי חיים להגרי"ק מצאנו ז"ע (אהלי"ז ח"א ס"ח ק"א) באותו נושא שהצ"צ דן בפס"ד, כותב: "כן מבואר במשנת חסידים אשר ידוע של כל דבריו תמה סולת ברוחה וממנו אין להסיר... וראוי המשנת חסידים לסמור עליו בלבד אפי' בלא ספר חסידים, ונפרט שידוע שדברי המשנת חסידים הוא מהאר"י⁹ ותלמידיו או מדברי גדולי המקובלים הראשונים בהיחוד בלא טעות".

4. ראה בתחילת ספרו שער השמים "מבוא קצ"ב... לחלק מה מהתחכמה אלקית... שנמסרה ושנתבארה מפי החכם ר' ישראל סרוג לך, אברהם הכהן דה חירידיה" וראה אור"ת ענינים להצ"צ עמ' רפ"ג, שער השמים... [מתלמיד הר"י סרוג]. ועיין שמבאר שם שם כמה דברים בספרו.

5. מקורות אלו ציינו ברשימות כ"ק אדמו"ר מוילנאוויטש ז"ע לנתנא שרפסו בחוברת 'מראה מקומות הגות והערות קצרות' (שער היחוד והאמונה מוקים ד"ז - עמ' שעש ועמ' שפ"ב). ל"ק אדמו"ר ז"ע מחלק ומבאר שגם בצמצום כפשוטו ושלא כפשוטו מדובר בדעות ושיטות שונות שאי"ה נוסח לראש בפרקים הבאים של מאמר זה, אך בפרק זה - בכדי שלא לבלבל את הקורא, הובא דבריהם בלי הדגשת החילוקים החקים. אבל חסידים, שביניהם.

הרב נחום גרינוואלד

האור וה'צמצום' לפי שיטת החסידות (א)

פרק א: הגדרת אור אין סוף ומשמעותו בהס לחזרת

הצמצום

מבוא

הזויכות אודות משמעות ה'צמצום' הי' מהענינים היסודיים שבמהלכות בין החסידים והמנוגדים בראשית ימי התפשטות תנועת החסידות. ה'צמצום' - כפי שיתבאר בהמשך בארוכה - הינו כידוע מושג המתאר שלב יסודי בתהליך בריאת העולמות והתהוותם לפי תורת רבינו הקדוש האר"י¹. המקובלים שקדמותו כמו הדמ"ק וקודמיו - לא ידעו על הצמצום, והצמצום הוא מחידושי קבלת האר"י². נקודת ענין הצמצום היא - בכדי שיתחוו העולמות בפועל הי' מוכרח שה'אור אין סוף' של הקב"ה יצמצם ויסלק את עצמו בצד. ברם נחלקו חכמים גדולים³ במובנו ומשמעותו של ה'צמצום' המבואר בתורת האר"י⁴. יש שסברו שהכוונה היא פשוטו כמשמעו: שאכן האור אין סוף מסולק בפועל מעולמות זה התחתון, וכך כתבו ר' עמנואל חי ריקי בעל משנת חסידים (בספרו "יושר לב"ב)⁵, רבי

* הדברים מובארים ומוסידים על פי ספר 'מאמר אדמו"ר חקן עניינים' ע"פ מגן תורה אור פ' וירא ד"ה פתח אליהו. לקי"ת הוספות בסוף ספר ויקרא ד"ה להבין ויקרא מ"ש באוצרות חיים, וספר 'מאמר אדמו"ר חקן' ע"פ ר"מ ד"ה להבין מה שכתוב בעץ חיים, ובעי תל"ג ד"ה להבין ענין אור א"ס. ועוד, בספר 'רבותינו אדמו"ר חב"ד לדורותיהם. ויש לציין, שאנפי' שהדברים הם עמוקים מני עמוק, עם זאת ניסיתי להסביר את הדברים - לפי תבתי - למען הקורא שאינו בקי בספר ובסגנון קבלתי.

1. ראה אור התורה ענינים (לאדמו"ר הגמ"א צדק ז"ע) עמ' קי"ט. (אולם עיין שם ע' קנ"ג: "צמצום זה ביאר האר"י אמנם לא דבר חיש הוא כי חכמי הקבלה שמקדמם ביארו זה מנא בלשון אחר". וראה שומר אמונים (הקדמות) וזיכרון שני את מה. ד"ה פתח אליהו תרל"ח (לאדמו"ר הרשב"י ז"ע) עמ' לח ואילך.

2. כ"ק אדמו"ר מוילנאוויטש ז"ע ביאר בהודעותיו רבות (ראה 'המלך במסבי' ח"ג עמ' רית. וראה גם ספר התנועות חת"מ"ג ח"ג עמ' 1600) שגם אלו שסברו שצמצום כפשוטו הי' ממדולי ישראל, ולא ניתן לומר שסם שטעו. ולכן ביאר סברת האומרים שהצמצום הוא כפשוטו.

3. וכך כותב עליו אדמו"ר הצי"צ (פס"ד יו"ד סס"ז): "המשנת חסידים לא העתיק רק דברי האר"י¹ ולפיכך נטה אחריו רבינו חזקן. וראה עטרת צבי להר"ה"ק מוירדישוש ז"ע (וזה ב' כב) "וכמ"ס הזהרתי לתלמידים שלא להאמין זולת דברי מהר"ג, דדברי משנת חסידים הגם שמביא לעמים מתלמידי רבינו (האר"י) הם סולת נקה וראוי להאמין כי היה מעתיק נאמן". ובספרו פרי קודש חילולים (עמ' כ"א) כתב "עיל הרב משנת חסידים יש לסמור יותר כי בוודאי ראה כל קונטרסיו תלמידו האר"י². והר"ה רבי יהודה צבי מויראולא בספר

בהם פי' ממלא כל עלמין וליה אתה פני מנייה כפשוטו ממש, ובענין כבודו היא אפיקודסת נמורה לאמור שהוא ה' נמצא ממש בדברים שפלים ותחתונים ממש, ולפי מכתב מעלתם, על זה שרף ספר הידוע [נצואת הריב"ש] ובפרט מאמרים הנזכרים יש להם דרך נסתרה ונפלאה ומלא כל הארץ כבודו היינו השגחה" הרי מוכרח שהצמצום הוא כפשוטו: (וכן משמע מדברי רביה"ז בסיום אגרותו "להבין אמר בני"ה" ליק' וולנא" כ"ה" לפי הכתי"י שהמכתב ה"י לקהל וילנא) שדבס בהנני, באגרת הקודש סוף סי' כה) ובדבריו שהבאנו בפנים מתיניא ח"ב פרק ז.

והאמת הדברים מתאמרים ממכתב הגמ"א בעצמו מ"א חשדי תקי"ז, חסידים ומתנגדים ח"א עמ' 188 (והתכן שאד"ה"ז ראה את המכתב, אך צ"ע שכתב "שנשמע במל' ענינו מלמדי" וואולי ראה ושמע גם, בכדי לקבל אישור שאכן כך סבור הגמ"א באמת): "ידור מהו רמו עניו ופולין לצד עלאה מללוי: אלה אלהי ישראל כל עץ וכל אבן ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה בפסוק: ברוך כבוד ה' במקומו ובמסו ואתה מתייה את כלים".

כך שאין בדבר שום ספק.

אך בזמן האחרון קמו אלו שרוצים 'להציל' את הגמ"א, ועל כן הם החליטו שאין מחלוקת בין הגמ"א והחסידות והכל סבורים שהצמצום אינו כפשוטו (ראה לאחורונה ספר 'קדיש' והישע' להרב יהושע געליצ'עזרליער, חתנו של רבי אליהו דסל, חלק ה' בסופו, שמביא שיטת חותנו כסוף פסוק בנידון, וכפי התרשמותי (מהכנות שונות והדברים שבטע"ס) זה אכן משקף את חידעה הרווחת בנוגים ליסאים שונים בנידון). חסידיו חסידיו מעומד מאחורי קביעה זו הוא, לישר את המחלוקת היעיונית והאמונית, ויבין להפחית את השתת האשמה של כפירה שטמונה בחובה של שיטת "צמצום כפשוטו". אך מורה היא ביותר כל הגישה, הרי כל לומד בתחום זה ויודע את כל השיטות בזה אשר ברור מללו במפורש (כמו היוש' לבב וה"ח" א"יכשיץ ועוד) שהצמצום כפשוטו - אותם אין להציל מהשתת כפירה ח"ה"ז והלא הם היו גדולים וקדושים ומקובלים אשר כל בית ישראל נשען עליהם (היושר לבב בספר 'שנת חסידים' ורבי יונתן בספר 'ההלכה שלח') וזאת ברור שבעד דברי הגמ"א בגלל לשונו הקצרה והפורמיות, ניתן לדחות שאין משמעותם כן, הרי אצל גדולי ישראל האחרים בודאי מוכרחים לומר שסבורים כן, וא"כ כיצד ניתן לטעון שאין מחלוקת בנידון. וכשם שגם אצל החסידים - מקובלים האמורים נחשבים מאד בעיניהם, למרות דעתם בנידון, כך לגבי הגמ"א אין צורך לענות דעתו בכדי לישר הידורים. (ומענין ביותר, שדוקא ל"ק אדמו"ר מליובאוויטש נ"ע - מייצג דרכו של הפעש"א ודו"ח" - חסידיו היטב בהדדמתנות שונות (ראה לעיל הערה 2) את שיטת הגמ"א וסיעתו)

טענה אחרת מעליה בנושא, כיצד סובר תלמידו הגדול רבי חיים מוואלאזין אחרת מרבני, וממלא מוכרח שגם רבו סבר כן. אך למרות שהגמ"א ה"י בעיני רבי חיים גדול הדורות וגדול מאד, אנו מוצאים לא אחת שהגמ"א חלק על רבו להלכה למעשה, הנה למשל בענין "ידוש" שידועה דעתו של הגמ"א בענין זה למדי, בכל זאת מצינו שהגמ"א מוואלאזין ואחיו הגמ"ז כתבו לחתירו ראה ש"ת משכנות יעקב י"ד סי' טו: "ששמעתי זה רבות בשרים מפה קודש מו"ד הרב הגאון מהר"ח ז"ל מוואלאזין שאמר בשם אחיו הגאון המפורסם מ' שלמה זלמן ז"ל שאמר ללמד זכות על מהתגן של העולם שמקילין בהדש". הרי בתחום חמור כזאת אתה תלמידו לעל המשכנות הגמ"א המובהקים הכריעו בניגוד כדעת רבם הגדול! וכן בקבלה אנו מוצאים את תלמידי תלמידו לעל המשכנות יעקב שחולק על הגמ"א בכונת החתו. וראה בס"י עו: "הגאון ר"א ז"ל השיג עלינו... ועפ"י דבריו ז"ל נתפסתי זה קרוב בין רבים מבגלי תורה לשנות מנהג הקדושים... וקצת כבד הדבר בעיני לשנות מנהגים שהתהיגו גאון עלים... ולא דיעתי אם ה"י דעת רבינו הגאון ז"ל לקבוע הלכה ולשנות המנהג וידוע כמה גדול כחון של רבינו הגאון ז"ל ועומק חכמתו ז"ל אבל גם גדולי הקדמונים מימות התנאים והאמוראים לא ה' דעים נוחה לשנות מנהגים". ובהמשך שם חולק גם בהבנת הגמ"א בקבלה. והדברים ארוכים.

שעצמותו נמצא גם בגשמיים השפלים הבלתי נכבדים ואף בנבזים ח"ו מאחר כי בלי צמצום לא היה מקום רק מעצמותו, וכי תימא דגם החושבו כפשוטו נמיו לא חס עליו כי נותן בו תמונה ברעיונו ע"י הצמצום והקו, מ"מ למעט בתפלה טפי עירף דלא ראי מחשבת הפגם כמחשבה העיר כבוד לכאורה". ושם בפרק י"ג: "כי מתעשב יותר על לפי לומר שהוא כפשוטו ושהשתחתו היא הממלאת מקום הצמצום בדקדוק עצום, וזה מה שאמרו התלמידים לית אתה פניו העליונים והתחתונים - משגמר שאינו כפשוטו ונמעט בכבודו יחלה באמרו שעצמותו נמצא בינינו אף במקומות הבלתי ראויים לו וכמו שכתבתי כפי יב שאינו העיר כבוד שגמר שהמלך משגח מחלונו דבר לכלוך כמו שהוא העיר כבוד ח"ו שהמלך עצמו בתוכו וכן כתיב ביה המגביה לשבת המשפיל לראות". ובהמשך הפרקים דן בראיותיו של השומר אמונים.

כדעתו סבור גם רבי יעקב עמדון במטפחת סופרים⁹, ובר פלוגמה רבי יהונתן אייבשיץ בספרו 'אור עולם'¹⁰: "לולי דברי האר"י המורים להדיא בצמצום נמור ופניית מקום לעליית האור וניהק כביכול הייתי אומר כי לשון צמצום הוא רק לשון מושאל שבמקום מעמד העולמות הסתיר עצמותו לבל יוראש כלל מן העולמות כו' כך הייתי אומר לכאורה אבל המעיין בדברי האר"י יראה שאי אפשר לפרש כן, הואיל שהוא כתב להדיא מצמצום נמור ופניית אור ילידה ועליה וניתוק וכדומה"¹¹.

כשיטה זו¹² סבור הגמ"א מוולנא. בליקוטים שבסוף ספרו 'ביאור הגמ"א' ליספוא דצניעותא' הוא כותב: "יעל כן צמצם רצונו בבריאית העולמות וזהו הצמצום והקו הוא השגחתו במעט מן המעט ואף בזה המעט אין העולם כדאי עד שאף זה נקרא א"ס בערך העולמות... והנה השגחתו ורצונו שנק' אין סוף צמצם שסילק מכל והאציל השגחה פרי"י דקה כי באין סוף אי אפשר לומר שום חלק כי החלק הוא גם כן בלתי בעל תכלית"¹³.

9. ח"ב פ"ט (מהד' ירושלים תשנ"ה עמ' קיז). אולם נוטה ממהו בהנחת הפסוקים מלא כל הארץ כבודו וכד"ב, שסובר שהם כפשוטים.

10. וזין תר"ה עמ' 238. לא ראיתי הדבר בפנים, השתמשתי בציטוט מספר משנת תל"ח ח"א עמ' 120.

11. ולדעתי הצמצום ה"י ברצון ולא בעצמותו יע"ש.

12. פריט מסתיים בענין השגחה במקום החלל נראה שנוקט כהיושר לבב, ומאידך נראה שסבור כה"י אייבשיץ שהצמצום ה"י ברצון בלבד - ראה רשימת ל"ק אדמו"ר מליובאוויטש נ"ע בהערה 5 בדעת הגמ"א.

13. דברי הגמ"א באים בקיצור כדרכו ואין כאן במקום לפענח את דבריו, אך ברור שדעתו שאכן האור חסלקו כלשונו "שסילק מכל" וכן הכוונה "האציל השגחה" במקום החלל, נראים בעליל כדברי היושר לבב שצוטטו לעיל (ועוד שהויותא). ונראה כי הכין הגמ"א - כמו היושר לבב - את הפסוקים מלא כל הארץ כבודו וכד"ב. וכך אכן כותב עליו רבינו חזקן בהדיא במכתב בשנת תקנ"ז (אגרות קודש אד"ה"ז עמ' פ"ח) ששמעתי שיש חסידים מלא כל הארץ (או ברך כבוד ה' במקומו) אליבא דגמ"א הם השגחה: "ונפסיט בענין האמונה, אשר לפי השמיע במדדנתו מתלמידיו אשר זאת תפיסת הגאון החסיד על ספר ליקוטי אמרי דדמויו אשר מפורש

כביכול - לגלות שהוא אחד ואין זולתו. זהו אפוא הביטוי "אור אין סוף" שהוא האור והמליץ של הקב"ה בעצמו - שמגלה את הבל סוף של הקב"ה. אולם על עצמות הקב"ה, הדגה (ביטוי "דגה" אינו שייך שם כלל רק לצורך הבעה אני משתמש במלה זו) ש"אין לו תחלה" - לא דוברו המקובלים ממנו בדרך כלל. ומשול הדבר לאור השמש, שגם שם יש להבחין בין השמש עצמה לבין האור המאיר ממנה, כך כביכול למעלה יש להבחין בין הקב"ה בעצמו שהוא המאור, לבין האור אין סוף, שזהו כפי שהקב"ה מתגלה באורו הפשוט. (ור"ל להפריד ביניהם, כי פשוט שהוא אור אין סוף זה גם אלקות, רק הקב"ה כפי שמתגלה באופן של אור כפי שיתבאר).

"אור" כביטוי מקיף של הצמצום

להבנת הדבר יש להסביר מושגו של "אור". כאשר המקובלים משתמשים בכינוי "אור" - אין הם מתכוונים רק לאור במונח הפשוט: אור המאיר ממאור מסויים, כמו למשל אור השמש או אור היר; אלא הם מתכוונים לעצם המדרת "אור" כסוג של הבעה ופצורה של השפעה מסויימת. כלומר, שיש אופן מיוחד של השפעת דברים, הנקרא בלשון המקובלים בשם "אור".

פירוש הדברים. כל מצאות העולם בעצם מורכבת משני דברים יסודיים וביסויים. (א) הדבר עצמו כמו שהוא לעצמו. (ב) הדבר כפי שנתפס ומשתקף אצל הזולת שרואה אותו ומשתמש בו.

נקח לשם משל - אדם: (א) ישנו האדם כפי שהוא עצמו רק יודע ומכיר את עצמו מבפנים; (ב) וישנו האדם כפי שהזולת והאחר מכירים אותו מבחוץ.

מה ההבדל בין שני צדי היכרות הללו? כאשר הזולת מכיר את האחר הוא מכיר אותו רק באמצעות דמותו והופעתו של האדם, החל מסימנים חיצוניים ביותר כמו צבע שער וצורת פרוצופו, וכלה באישיותו ותכונותו המתבטאת ומתגלה ממנו אל הזולת. דהיינו, אם הוא יודע ורוקח - הוא מכיר על ידי צבע שער, תנין גופו וכיוצא בזה; ואם הוא יודע ורוקח יותר יכיר בקולו, בצורת דיבורו, ובסגנונו; ואם הוא יודע נפש ממש - מכיר לפי ולפנים בעצם אישיותו, בזמיו הדקים ואף קולט פשר שתיקתו. אך הצד השני בכל דרכי ההזדהות הללו הוא, שבכולם ההכרה היא באמצעות סימנים חיצוניים כלשהם שהאדם מוציא מעצמו, ונמצא אפוא שכל ההבדל בין המכר החוק לבין הידיד נפש הוא רק במדת הדקות והנסות של סימנים אלו: המכר החוק צריך - בכדי להכיר - לסימנים

דהמקובלים הראשונים דתם דשמו שהוא היצור הוא א"ס מצ"ע... ובינו חידש דשמו הוא אור והוא א"ס... ופי' שמו אור זהו שחידש רבינו ז"ל ויש בזה ב' מדליות...". וכנראה שחידש אדמו"ר הזקן הוא בענין המדרת אור מעין המאור ויש בזה דוגמ לפנים מן דוגמ. ואכמ"ל.

וכאמור, דבריהם צריכים הסבר, במה חלוקים שתי השיטות? וכמו כן יש לעיין, דאף על פי שבדרך כלל מדובר בשתי שיטות כלליות, הרי המתמקם בדבריהם יראה שאף בתוך שיטה כללית אחת קיימות הדגשות שונות, וצריך ביאור ההבדל ביניהם.

אור אין סוף ומשמעותו

בטרם שניגש לבאר את פעולת הצמצום, יש להסביר לכל לראש את משמעות הכתוב בנוסחא האמורה בכתבי האריז"ל, ש"הכל הי' ממלא אור אין סוף". ראשית, עצם הכינוי "אור אין סוף" השגור בספר קבלה וחסידות זורש בידור יסודי:

א. לשם מה כינו המקובלים את הקב"ה בשם "אור אין סוף" ולא הסתפקו בשם 'הקב"ה' ששגור בחז"ל, או בשם 'בורא' וכיוצא בזה, ומה טמון בכינוי זה?

ב. אם רצו להגדיר בזה את גדולתו המיוחדת והאמיתית של הקב"ה שהוא לבדו ואין בלתי בלי גבול ובל תכלית, תמה מאד, שהי הכינוי "אין סוף" אינו מבטא את הגדלות המיוחדת של הקב"ה בעצמו, מאחר שהמדרה "אין סוף" שמשמעה - כח שאינו נגמר ואינו נכלה ומתפשט בלי הגבלה - אינה ההמדרה המדייקת של הקב"ה, שהי לו יצויר שהקב"ה הי' רוצה (וכפי שנוראה להלן כך אכן רצה) הי' הקב"ה יכול להמשיך ולהאציל מעצמו אור או כח פשוט ומופשט שיהיה אף הוא בלי גבול ובל סוף, ואילו ההמדרה הנכונה והאמיתית שאי אפשר לצייר אף ורק אצל הקב"ה - הינו הכינוי "אין לו תחלה". כלומר, שכל דבר - אף האור הנעלה והמופשט והאין סופי ביותר - הוא כך משום שכך נאצלו והתפשטו ממקומם, אך הקב"ה בעצמו ממש - אין לו ח"ו שום מקור, שום האצלה אלא הוא קיים מעצמו זהו "אין לו תחלה" - שאין התחלה ממקור מסויים ח"ו או ברצון כלשהו. ואם כן מדוע לא השתמשו בכינוי מדוייק זה דוקא?

ג. עוד תמוה, בעצם הענין, מלשון האריז"ל משמע שאכן גם אז טרם שנברא הכל הי' כבר ענין של "מקום", רק שהמקום הי' מלא באור אין סוף, אך כיצד בכלל ניתן להעלות על הדעת שלפני שנברא או נאצל משוה הי' ענין של "מקום" הלא לכאורה המקום עצמו הוא הבריאה הלי גדולה?

מסביר על כך תורת החסידות, וענין זה מחדשיה הגדולים של החסידות הוא¹⁴, שכאשר המקובלים מננים את הקב"ה בשם "אור אין סוף" אין הכוונה כפי שמונח במבט ראשון, שאור אין סוף הוא הקב"ה בעצמו ומתחתו; אלא הוא האור שהקב"ה מאיר מעצמו

14. מהמקורות נראה, שהשאלה נשאלה לראשונה ב"פלה הרמיון להצמצום פאנו שער" ד' פרק ג' (מנבא באור התורה עניינים עמ' קצח ע"ש) וענין שם ביאור. וענין בפלה הרמיון' ל"ה מפאריש מוגלת אסתר עמ' שצ"ו ועוד) שביאור החסידות בנייתו, מקורו מתמיד ממעוררש' נ"ע. ראה מה שכתבתי בפרדס חבי"ד ב' עמ' 73. וראה המשך תרי"ז עמ' קסט: "זוהו מה שחידש רבינו דהאור נקרא א"ס מפני שהוא מעין המאור,